

Исмаил Асаногълу Керим

Кримський інженерно-педагогічний університет
(м. Сімферополь)

ТАХАЛЮСЛЕР ЛУГЪАТЫ

ДЖЕНКТЕН ЭВВЕЛЬ ИДЖАТ ЭТКЕН БАЗЫ ЭДИПТЕРИМИЗНИНЪ ТАХАЛЮСЛЕРИ ВЕ АЧЫКЪЛАМАЛАРЫ

Чалышманынъ макъсады ве актуаллиги. Сюрдюнюлик ве геноцидге огърагъан халкъымызнынъ фаджиасы бу меселеде, яни эски тахаллюслернинъ (псевдонимлернинъ) ачыкъланмасы меселесинде, айрыджа дуюлмакъта. Китап, брошюра, кунъделик матбуат, эльязма ве эр тюрлю язылы менбасындан айрылгъан ве йылларджа миллий не бир сыныф, не бир мектеп коръмеген халкъымыз чокъкъта бармадан истер-истемез кенди эдебияты ве медениети иле багълы бир чокъ шейлерни унутмагъа башлады. Шойле ки, 1920 ве 1930 сенелери къырымтатар зиялылары арасында «Керчли Мебсюсе», «Алкедай», «Джарлы», «Тюйревич», «Чиркий» киби лагъапларны ташыгъан эрбаплар ким олгъанларыны бильмеген лек сийрек эди. Чюнки оларнынъ адлары кунъделик матбуат саифелеринде сыкъ-сыкъ корюнди. Бу лагъаплар алтында белли маарифпервер ве яызджыларымыз Мамут Недим, Умер Ипчи, Шевкъи Бектуре, Мемет Нузет, Абдураман Къадри-заделернинъ эсерлери нешир этильди. Лякин матбуатта къулланылгъан тахаллюслер ич бир ерде ресмий къайд олунмагъаны себебинден, дженктен сонъ, сюрдюнюлик девринде, яызджыларнынъ адлары орталыкъта юрьсе де, лагъаплары чокъ адамларнынъ хатрасындан силинди...

Бугунъде-бугунъ бу ве бойле тахаллюслерни бильгенлер даа да аз къалгъанларындан гъайры, тахаллюслери аслы да унутылгъан бир чокъ муэллифлеримиз бар. Меселя, «Алачлы», «Рахимли», «Хабал», «Аркъадаш», «Нурий М.», «Япыштырыджы», «Кягъыт япыштырыджы», «Токътамаз», «Къырымлы», «Къарангъытлы», «Къонакъбай», «Йылдыз», «Таныш», «Салиха», «Азам», «Амиде», «Адымчокъракълы», «Келям», «Оджа», «Тенкъитчи», «Балкъурт», «Хаберджи», «Земанели», «Яш», «Джайлавлы», «Орлы Мурат», «Джавкъайтар», «Сынмаз», «Ешилъ тон» киби лагъапларны ким ташыгъаны, олар алтында кимлер булунгъаны, бугунъде белли дегиль. Атта 1971 сенеси Ташкентте «Эдебият хрестоматиясы» китабыны нешир эткенде биле, библиография къысмында, башкъалардан айырды оларакъ, «Аркъадаш»нынъ макъалелери анъылып, кендисининъ ады ве сояды ачыкъланмай. Демек ки, бунунъ киби лагъапларнынъ ачыкъламалары не языда, не де эски зиялыларымызнынъ акълында сакъланмадылар. (Ама «Аркъадаш» А. Дерменджининъ махлясы олгъаны ихтималы да булунмакъта).

Базыда къырымтатарджа махляс алтында ич де къырымтатары олмагъан муэллифлер де булуна. Меселя, 1920-нджи сенелерининъ экинджи ярысында кунъделик матбуатта «Нурие» махлясы баягъы сыкъ растлана. Айны тахаллюс, яни «Нурие» тахаллюси, «Илери» (1926 – 1930) дергисинде де онларджа дефа корюнемекте. Лякин бу тахаллюс алтындаки материалларнынъ бутюнчиги рус яызджылары ве рус мевзуаты (Москва, Ленинград) иле багълыдыр. Занымызджа, бу алдан ялынъыз бир нетидже чыкъармакъ мумкюн – «Нурие» къырымтатар муэллифи дегильдир.

Корюнгени киби, бугунъде эски махлясларны дикъкъатнен огренмек ве ачыкъламакъ меселеси актуаль ве сорунлы меселелерден бири оларакъ турмакъта. Бу иш япылмаса,

кырымтатар тили, эдебияты, матбуаты, тарихи ве медениетининь огренильмесинде янълышлар ве анълашылмамазлыкълар догъурылмасы мумкюндир. Месея, бир аркъадашымызнынъ сонъ сенелерде азырлагъан монографиясынынъ эльязмасында 1917 сенеси нешир этильген «Къырым оджагъы» газетасынынъ редакторларындан А. Ариф ве А. Ильмий эки киши оларакъ косьтерильген эди. Албу ки, «А. Ариф» Абляким Ильмийнинъ тахаллюсидир, яни А. Ариф ве А. Ильмий эки киши дегиль де, бир киши олгъаны догърудыр. Кафедрамызда эльязманынъ музакереси эснасында шу хата вакътында тюзетильген эди.

Ашагъыда элифбе сырасы иле берильген тахаллюслернинъ чокъусы айдынлатма ве изаатлары кенди тарафымыздан 1970 – 80 сенелери топланып, бир къысмы эски матбуатымыздаки материаллар ярдымынен ачыкъланып исбатланды. Месея, «Умби» махлясы алтында басылгъан парчагъа, сонърадан Умер Ипчи сильтем япып, «меним бастыргъан шейимде...» дей ве шу ерде газет нухасынынъ кечкен номери, чыкъкъан куню ве парчанынъ ады анъыла. Яни Умер Бекирогълу Ипчи озь адындан баш харфлерни алып «Умби» шеклинде кендине бир тахаллюс ясай.

Тахаллюслер ачыкъламаларынынъ дигер къысмы архив материаллары узеринде ве бир чокълары эсли-башлы яызджы ве оджаларымыз тарафындан тешкерилип тасдыкълангъандыр.

Нетиджелер. Ашагъыдаки тахаллюс ве криптонимлер алтында булунгъан муэллифлернинъ акъикъий адлары огренильген сонъ, яратыджылыкълары хусусында къошма малюмат, янъы эсерлери, терджимелери ве дигер язылары мейдангъа чыкъкъаныны коремиз. Шунунъ ичюн бу менбалар кырымтатар эдебиятыны даа да темелли огренмек ичюн ёл ачмакъталар.

Тахаллюс ве криптонимлер сырасы

1. А. — Асан Сабри Айвазов (1878 – 1938). Бу криптоним иле муэллифининъ бир къач парчасы 1913 сенесинден башлап «Терджиман» газетасында басылды.

А.С. Айвазов Ялтабольгесининъ Алупка коюнде догъды. Кендисинден гъайры, хоранталарында даа дёрт бала бар эди. Ильк тасилини кой мектебинде алды. Ерли медреседе окъуды. 1889 сенеси Истанбулгъа кетип андаки дарульмуаллиминде окъуды. Сиясий меселелер иле огърашмагъа башлады. Бу фаалиети ичюн хапс этильди. Ама Русие тебаасы олгъанындан хапстан къуртулып 1898-де Къырымгъа дёнди. Алупкада савти усул мектебини ачып, ясакъ олса да, мектеп программасына дюньявий фенлерни кирсетти. 1902 сенеси шу мектепнинъ биринджи мезунлары корюндилер. А.С. Айвазов 1903 сенесинден башлап Къырымда гизли шекильде булунгъан «Неджат» адлы миллий партиягъа реислик япты. Сиясий арекетлери нетиджесинде чар охранкалары тарафындан такъип олунып 1904 сенеси Къырымдан чыкъмагъа меджбур олды. Шу сенеси Москвагъа кетип анда Лазаревнинъ Шаркъ тиллери институтында тюркче дерслер кечирди. Биринджи рус инкъилябы заманында Къырымгъа къайтты. Р. Медиев иле берабер Къарасувбазарда 1906 сенеси майыс 1-ден башлап «Ветан хадими» газетасыны чыкъарды. Айны заманда Азербайджанда нешир этильген «Хаят» газетасы ве «Фююзат» дергисинен алякъадар олып анда бир сыра актуаль сиясий меселелер иле багълы макъалелер бастырды. 1907 сенеси А.С. Айвазов административ суретте кене Къырымдан чыкъарылды. 1908 сенесининъ январь айында астма хасталыгъындан тедавийленмек ичюн Мысыргъа кетти. 1909 сенеси Москвагъа барып Лазарев институтында дерс кечирмесинен берабер Шиняев университетинде окъуды. Кене сиясий арекетлери ичюн учь дефа хапс олунды. 1911 сенеси Исвечреге, Базель шеэринде кетип, анда булунгъан белли сиясетчилер иле иш тутты. В.И. Ленин иле танышты. Айны сенеси Истанбулда «Тюрк юрду» журналынынъ тешкилятчыларындан бири олды. 1913 сенеси Романовлар ханеданлыгъынынъ 300-йыллыгъы мунасебетинен амнистия олунып Багъчасарайгъа кельди ве И. Гаспринский иле берабер «Терджиман»нынъ нешринде иштирак этти. Исмаил-бейнинъ вефатындан сонъ, 1917 сенесининъ февралине къадар мезкюр газетанынъ баш мухаррири вазифесинде булунды.

1917 – 1918 сенелери Акъмесджитте Къурултайнынъ органы олгъан «Миллет» газетасынынъ баш мухаррири олды. Айны девирде I Къурултайнынъ ишлеринде иштирак этип, белли бир муддет Къырымтатар Миллий Парламентосынынъ реиси вазифесинде булунды.

1921 сенеси бир къач ай девамында «Енъи дюнья» газетасынынъ хадими, ве шу сенелерининъ ачлыгъы заманында Къырым укюметининъ Тюркиедеки темсильджиси олды. 1926-28 сенелери Енъи Элифба Достлары Джемиетининъ реиси, 1927 сенесинден исе «Козъайдын» дергисининъ баш мухаррири сыфатында чалышты. Къырым иле багълы бир чокъь ильмий, медений ве сиясий чалышмаларынынъ муэллифидир.

2. **А. Ариф** — Абляким Ильмий (1887 – 1962). 1917 сенеси нешир этильген «Къырым оджагы» газетасындаки имзалары. (Бакъынъыз: «Алтайлы»).

3. **А.Къ.** — Амет Къаракъая. (Унсал Акъташлыдан // Багъчасарай. – 2010. – № 63-64)

4. **А. Сабри** – Асан Сабри Айвазов (1878 – 1938). Бу махляс иле «Миллет» газетасында (1917–1920) бир къач парчалары басылгъандыр. (Бакъынъыз: «А»).

5. **А.Ф.** – Абдульбакъи Февзи. (Инф.: «Илери». – 1929. – № 16 (51).

6. **Абдураим.** – Шейх-заде Абдуреим. (Алтанълы:1898 – 1976). Бу тахаллюс алтында муэллифининъ «Илери» дергисинде (1927. – № 11) «Душман» серлевалы икъеси басылды.

7. **Абдураман** — Абдураман Усеин. 1920-нджи сенелери Багъчасарайда оджалыкъ япты. О заманда нешир этильген «Енъи дюнья», «Яш къуввет» газеталарында ве «Илери» дергисинде тенкъидий парчалары басылды.

8. **Абляй** — Февзи Абдульхай (1907 – 1980). 1920 ве 1930 сенелери эдебиятымыз ве театримиз акъкъында язгъан макъалелери иле беллидир. 1928 сенеси «Кефинсиз мезар» адлы икъеси нешир этильди («Козъайдын». – 1928. – № 22, 23, 24). Къалемини шириетте сынагъан мисаллери де булунмакъта. 1939-41 сенелери арасында мектеплилер ичюн эдебият дерсликleri ве хрестоматиялары дюнья юзюни коръди. 1941 сенеси Къырым девлет нешриятында онынъ терджимесинде алман яздыжысы Э. Распенинъ «Мюнхаузеннинъ башына келип кечкен аллар» («Приключения барона Мюнхаузена») китабы дюнья юзюни коръди. Дженк вакътында Акъмесджитте нешир этильген «Азат Къырым» газетинде чалышты. Эски зиялыларымыздан Гъани Тевфикъовнынъ хаберине коре, Февзи Абляй дженк заманында четэльге авушты. Джафер Сейдаметнинъ «Гюнлюгю»нде (2003 с.) Абляйнинъ июнь 1959-да Америкадан язылгъан мектюби анъылмакъта. Ф. Абляйнинъ 1940-нджи сенелери араб уруфатыле язгъан эльязмалары бугунде къызы Велядие аптенинъ къолунда булунмакъта.

9. **Абурчубурджы** — Джафер Гъафар (1898 – 1938). (Бакъынъыз: «Дервиш»).

10. **А.З.** — Абдулла Зихни Сойсал. (Унсал Акъташлыдан // Багъчасарай. – 2010. – № 63-64)

11. **Айнур** — Юсуф Болат (1909 – 1986). Алуштада догъды. Мектеп битирген сонъ, 1924 сенеси Ялтадаки педагогика техникумына кирип окъуды. Ялта район комсомол комитетинде чалышты. 1931 сенеси Акъмесджит педагогика институтынынъ къырымтатар тили ве эдебияты факультетине кирди. Институттан сонъ аспирантурада окъуды. 1937 – 1939 сенелери Къырым яздыжылары тешкилятынынъ месуль кятиби, ве 1939 – 1941 сенелери «Совет эдебияты» дергисининъ мухаррири сыфатында чалышты. Алман дженкиннинъ башында «Къызыл Къырым» газетасынынъ мухаррир муавини ве 1942 сенесинден Москвада Умумиттифакъ радиокомитетинде къырымтатар тилиндеки радиоэшиттирювлернинъ месуль мухаррири вазифесинде булунды. Дженктен сонъ 1958 – 1961 сенелери Ташкентте бедий эдебият нешриятында, сонъра 1961 – 1984 сенелери «Ленин байрагы» газетасында болук мудири, месуль кятип ве баш мухаррир муавини олып чалышты. Бир чокъ драма, икъелер ве «Алим» (1940), «Саф юреклер» (1962), «Анифе» (1969) романларынынъ муэллифидир.

12. **Айронток** — Али Осман (1876 – 1952). Добруджалы къырымтатар шаири. (Малюмат: «Йылдыз». – 2012. – № 3. – С. 59 – 67. Аилевий фотосы да булунмакъта)

13. **Айсерезли** — Якъуп Мусанниф (1900 – 1938). Багъчасарай больгеси Гулюмбей коюнде догъды. 1920-нджи сенелери Крым ЦИК-нинъ кятиплеринден бири олды. 1929 сенеси Кезлев тасиль болюгининъ мудири вазифесинде булунды. 1920 ве 1930 сс. эдебиятымыз иле багълы макъалелери ве китапларынен беллидир. Солджулыкъ гъаселерине садыкълыкъ бильдиргени эр бир ишинден корюмекте. Бутюн язылары тиль джиэтинден гъает мукеммельдир. 1934 сенеси коммунист партиясы сафларындан чыкъарылып НКВД хадимлери тарафындан такъип этильди. 1936 сенеси тевкъиф олунып 1938 сенеси апрель 17-де къуршунгъа тизильди.

14. **Акъманайлы** — Ибраим Асанов (1913 – 1943). Кефе больгесининъ Акъ-Манай коюнде догъды. Советлер девринде педагогика техникумыны битирди. Дженк башлангъан сонъ Озьбекистангъа, Фергъана виляетиндеки «Къудаш» сакъатлар эвине, эвакуация олунды. 1943 сенеси март 29-да шу сакъатлар эвинде вефат этти. Дженктен эвельки газета ве дергилерде «Майыс тюркюси», «Тракторджылар йыры», «Кузь кельгенде», «Мектепке» киби шиирлери ве «Ельпиреди ал байракъ» балладасы нешир этильди.

15. **Акъсачлы** — Асан Сабри Айвазов (1878 – 1938). Бу тахаллюс алтында 1918 сенеси Акъмесджитте русча чыкъкъан «Крым» газетасында (майыс 10. – № 1) муэллифининъ «Крымский университет» адлы макъалеси басылды.

16. Алкедай — Умер Ипчи (1897 – 1955). Багъчасарайда догъды. Илк тасилини янъы усулнен (усул-и-джедитнен) чалышкъан мектепте алды. 1914 – 1917 сенелери Уфада «Галия» медресесинде окъуды. 1917 сенеси Къырымгъа къайтып оджалыкъ иле огърашты. Багъчасарай театр труппасына къошулып артистлик япты. 1920 сенелери Къырымтатар девлет театринде артист, режиссёр ве сонъра директор вазифесинде булунды. Белли бир муддет «Енъи дюнъя» газетасынынъ хадими сифатында чалышты. 1936 сенесининъ язында Къырым укюмети тарафындан У. Ипчининъ иджадий фаалиетининъ 20-йыллыкъ юбилейи кениш суретте (Республика мыкъясында) кечирильди.

1937 сенеси НКВД тарафындан миллетчиликте къабаатланып 12 йылгъа тюрьмеге быракъылды. 1949 сенеси джеза муддети толгъан сонъ да, азат этильмейип Томск шеэриндеки руху зайыфлар хастаханесине ерлештирильди. Шу ерде 1955 сенеси январь 11-де вефат этти.

У. Ипчининъ «Медресе» адлы илк шири 1915 сенеси язылды. Бедий эдебиятынъ эсас жанларынынъ эпсинде къалемини сынап назм, несир ве драма эсерлерини язды. 1920 ве 1930 арасында сенелери 17 китап нешир этти. «Фаише» (1924), «Алим» (1925), «Ненкеджан ханыма» (1926), «Шаин Гирай» (1929) киби драмалары Къырымтатар девлет театри тарафындан сахнагъа къоюлды. «Алим», «Ачлыкъ» ве «Оджалар» романларыны язгъаны акъкъында матбуат хаберлери булунмакъта.

17. Алт. — Алтайлы (Абляким Ильмий) (1887 – 1962). (Бакъынъыз: «Алтайлы»).

18. Алтайлы — Абляким Ильмий (1887 – 1962). Багъчасарай больгесининъ Эски-Эль коюнде догъды. Башлангъыч ве орта тасилини ерли мектепте ве Багъчасарайда алды. 1908 – 1914 сенелери арасында Истанбул дарульфунунунда окъуды. Андаки «Къырымтатар Талебе Джемиетининъ» тешкили ве сиясий фаалиетинде иштирак этти. 1914 сенеси джихан дженки башланмасынен Къырымгъа къайтып Тавдаир медресесинде мудеррислик япты. 1916 сенеси бир къач ай девамында «Терджиман» газетасынынъ буш мухаррири вазифесини эда этти.

1917 сенеси Акъмесджитте «Къырым оджагъы» газетасыны чыкъарды. Айны заманда А.С. Айвазов ве Дж. Аблаев иле бераберликте Къырымтатар Миллий Парламентосынынъ риясетине сайланды. 1918 сенесинден «Зынджырлы» медресесинде джогърафия ве тарих дерслерини кечирди. 1920 сенелерининъ башында белли бир муддет оксюз балалар ювасында чалышты.

1928 сенеси миллетчи сифатында якъаланып 5-йыллыкъ шиддетли хапс джезасына махкъюм олунды. Джеза муддети толгъан сонъ, Украинада чешит ишлерде чалышты. 1943 сенесининъ декабринде бир группа ветандашлары иле берабер Романиягъа ташынды. Къарарнен 1962 сенеси Бухарест дживарындаки къартлар эвинде вефат этти.

А. Ильмий иджадий-ильмий фаалиетини Къырым тарихи саасында башлады. 1909 сенеси Истанбулда Алим Гирайнынъ «Гульбуни ханан» эсерини саде тюркчеге чевирип, къыйметли ильмий изаатларынен берабер нешир этти. 1913 сенесинден «Терджиман» газетасында дин исляхы иле багълы бир сыра парчалары басылды. «Чубарым, балам» серлевалы биринджи икяеси 1913-те «Терджиман»да дердж этильди. Онынъ «Ачлыкъ хатирелери» (1926), «Къуртчу Бекирчик» (1928) повестелери къырымтатар эдебиятынинъ инкишафында муим ер тутмакъталар. Миллий тербие иле багълы язылары бугунде де эмиедини джоймадылар.

19. Алтанълы — Абдуреим Шейхзаде (1898 – 1976).

20. Амеле — Сеит Ахмет Абдуллаев. 1920-нджи сенелери язылгъан ве Къырымтатар девлет театри тарафындан сахнаштырылгъан «Къара чора» пьесасынынъ муэллифи оларакъ беллидир.

21. Арбатлы — Хафуз Умер Сами (1881 – 1951). Белли оджа, яызджы ве публицист. Романияда Добруджа виляетининъ Топчу коюнде догъды. Илк тасилини бабасынынъ мектебинде алды. 9 яшында экенде, Истанбулгъа ёлланылып Фатих медресесинде окъуттырылды. 1899-да Истанбул Дарульмуаллимине кирип 1905 сенеси онынъ рушдие къысмыны битирди. Бир къач айлар хукъукъ мектебинде окъуды. 1905 сенеси Къырымгъа келип оджалыкънен огърашты. 1910 сенеси Багъчасарайда «Чоджукълара аркъадаш» адлы къыраат китабыны нешир этти. Ичинде кендиси язгъан шиирлери де булунмакъта. 1914 сенеси кене Багъчасарайда онынъ русчадан чевирген «Эсап меселелери меджмуасы» ве 1918 сенеси «Ана тили» киби китаплары нешир олунды. 1920-нджи сенелерининъ матбуатында къырымтатар медениети иле багълы бир сыра макъалелери дердж этильди. «Будамы тенкъит яхут нефис эдебиятымыздан парлакъ бир саифе» (1928), «Матбуат куню мунасебетиле» (1927), «Латин харфлери ве Тюрькие тюрклери» (1927) киби макъалелери шулар джумлесиндедир. 1928 сенеси Къырымтатар девлет театри онынъ «Эки олю» пьесасыны сахнаштырды. 1929 сенеси Тюрькие тебаасы сифатында Истанбулгъа дёнди. Бу ерде 1951 сенеси март 14-те вефат этти.

22. **Ариф-заде** — Абляким Ильмий (1887 – 1962). (Бакъынъыз: «Алтайлы»).
23. **А.Я.** — Арыкъан Якъубогълу. (Унсал Акъташлыдан // Багъчасарай. – 2010. – № 63-64).
24. **Багъчасарайлы** — Абдураман Усеин. (Бакъынъыз: Абдураман).

25. **Бельгисиз** — Асан Чергеев (1879 – 1946). Ор уездининъ Ачикеч коюнде догъды. Башлангъыч тасилини ерли мектепте алды. 1892 – 1899 сенелери Акъмесджиттеки къырымтатар оджалар семинариясында окъуды. Бир къач вакъытлар ерли земствода чалышты. «Бельгисиз» тахаллюси алтында муэллифнинъ 1909 сенеси Джанкойде М.И. Абкиннинъ озель матбаасында «Эшит, мевта не севлеюр» поэмасы 12 саифели айры китаче шеклинде кирил харфлериле нешир этильди. Ишбу эсер чар акимieti ичюн гъает зарарлы танылды. 1912 сенеси чарлыкъ режими Асан Чергеевни махкеме этип тюрьмеге атты. Лякин 1913 сенеси Романовлар сюлялесининъ 300-йыллыгъы мунасебетинен илян этильген амнистияда азат олунды. 1914 – 1920 сенелери арасында арбий хызметте ве джихан дженкинде булунды. Сонъра Къырымнынъ Буюк-Янкой, Алма-Тархан, Сарайлы-Къыят койлеринде оджалыкъ япты. 1923 сенеси Арфие Джемилевагъа эвленип дёрт эвлятнынъ бабасы олды. 1931-33 сенелери Сталин режими тарафындан тюрьме джезасына огъратылды. 1944 сенеси хорантасынен Уралгъа, «Старая Ляля» деген ерге, сюргюн этильди. 1946 сенеси Озьбекистангъа догъмушларына кетеркен, ёлда къатты сувукъланды. Андижан шеэринде келип бирден хастаханеге тюшти. Бу ерде 23 март 1946 сенеси вефат этти. Эдебий фаалиети Акъмесджит семинариясында окъугъан вакъытта башлады. «Къарт багъчаджы» (1899), «Козьяш хан чешмеси» (1908), «Такъдир» (1911), «Аджи Ислям молла», «Омюр чыракъ» (1920) ве дигер эсерлеринде индже дуйгъулар иле бераберликте кескин сатирасы корюнмекте. А. Чергеевнинъ дженктен эвель «Такъдир» (1917), «Айванлар не айта» (1928), «Тильки ве къоян» (1928), «Тильки ве койлю» (1928), «Йыл дёнюми» (1928) киби эсерлери айры китапчыкълар оларакъ басылдылар. Бир терджимеджи сыфатында 1914 сенеси И. Муфти-заденинъ русча язылгъан «Къырым мусульманларынынъ аскерий хызмети» китабыны къырымтатарджагъа чевирип бастырды.

26. **Берке** — Мустафа Къуртий (1881 – 1957). Кефеде догъды. Ильк ве орта тасилини Къырымда алды. 1903 – 1906 сенелери Санкт Петербург университетининъ медицина факультетинде окъуды. Чарлыкъ акимietине къаршы сиясий арекетлерде фааль иштирак эткени себебинден 1906 сенеси университеттен кенар этильди. 1909 сенесинедже аяты кене Къырымда кечти. 1909 сенесинден Санкт Петербургда яшай, ама Къырымда олып кечкен ичтимайи-сиясий арекетлернинъ меркезинде булуна. 1917 сенеси июнь 30-дан башлап Вели Ибраимов иле бераберликте «Къырым оджагъы» адлы газета ве матбаанынъ нашри вазифесини беджере. I-нджи Миллий Къурултайгъа векиль оларакъ сайланыла. 1920 сенелерининъ сонъунда Къырымдан сюргюн олунып, дженк вакътында кери дёне ве 1942 сенесининъ февралинден 1943 сенесининъ майыс айына къадар «Азат Къырым» газетасынынъ баш мухаррири оларакъ чалыша.

Ильк эдебий парчасы 1917 сенесинде чыкъкъан «Миллет» газетасында корюне. 1920 сенелери матбуатта эдебиятымыз ве медениетимиз иле багълы бир сыра макъалелери ве икяелери басылды. «Таныдым, я» (1927), «Эмдже» (1928), «Ушюрджи» (1928), «Джангъыра» (1928), «Къартлар» (1928), «Аз къалгъанлар» (1928) киби икяелери шу джумледендир. 1925 сенеси нешир этильген «Инкъилябий шиирлер» меджмуасында бир сыра шиирлери булунмакъта.

В. Гюго, Л.С. Митчел, И.С. Тургенев, А.И. Куприн киби яzydжыларнынъ бир сыра эсерлерини къырымтатарджагъа чевирип айры китаплар шеклинде нешир этти.

«Хатыралар» адлы эльязмасы шимди де Истанбулда рахметли Исмаил Отарнынъ шахсий архивинде булунмакъта.

27. **Бике Т.** — Сеит-Халил Сейдаметов. (1907 – 1977). 1920-нджи сенелерден башлап къырымтатар газеталарында эдебий-тенкъидий макъалелер бастырды. 1930-нджы йыллары «Яш къуввет» газетасында чалышты. Дженктен сонъ да эдебиятымыз акъкъында бир сыра макъалелери «Ленин байрагъы»нда нешир этильди. 1973 сенеси Ташкентте А. Озенбашлы иле муэллифдешликте онынъ «Къараманлар» адлы китабы дюнья юзюни коръди.

28. **Бин Махди** — Решит Медиев (1881 – 1912).

29. **Бузлу** — Джемиль Сейдамет (1903 – 1977). Къарасувбазарда догъды. Шу ердеки рушдиеле окъуды. 1922 сенеси Акъмесджиттеки фыркъа мектебинде окъуды. 1928 сенеси Москвада Шаркъ эмекдарлары университетини (КУТВны) битирди, ве Къырымгъа къайтып «Енъи дюнья» газети, сонъра «Илери» дергиси, ве даа сонъра «Большевик ёлу» дергисининъ баш мухаррири вазифесинде чалышты. 1932 – 35 сенелери Москвада аспирантурада окъуды. Тарих иле багълы диссертация узе-

ринде чалышты. 1939 сенеси онынъ русча «Германская и австрийская разведка в царской России» китабы нешир олунды. Бундан сонъ Магадангъа тюшти. Анда «Советская Колыма» газетасында ве радиода чалышты, оджалыкъ да япты. 1956 сенесинден эмекли олып Москвада яшады.

«Шаркъ» адлы ильк шири 1923 сенеси басылды. «Къанлы кольмек» (1926), «Къуртлагъан кокъус» (1927), «Къую тюбюнде» (1928), «Амам аралыгъы» (1928) киби икяелери ве «Уфукъкъа догъру» (1930) романы къырымтатар эдебиятынынъ инкишафында белли роль ойнадылар.

30. **Булгъанакълы** — Гъафар Эюпов (1905 – 1987).

31. **Веис А.** – Акъмолла Веисов (1898 – 1947). (Бакъынъыз: «Танабайлы»).

32. **Гультекин** — Ибраим Отар. (Унсал Акъташлыдан // Багъчасарай. – 2010. – № 63-64)

33. **Дервиш** — Джафер Гъафар (1898 – 1938). Акъмесджит больгесининъ Тавдайыр коюнде муаллим хорантасында догъды. Башлангъыч кой мектебинде ве сонъра Тавдайыр медресесинде окъуды. 1920-нджи сенелерине къадар чешит койлерде оджалыкъ япты. Сонъра Акъмесджитте чыкъкъан «Яш орду», «Яш къуввет» газетлеринде ве 1926 сенесинден «Илери» дергисинде чалышты. 1928 – 29 сенелери «Енъи дюнья» газетинде баш мухаррив вазифесинде булунды. Белли бир муддет Къарасувбазар районосунда реислик япты. 1934 сенеси Къырым Языджылары Бирлигининъ риясетине аза сайланды. Лякин бир къач айлардан сонъ, «партия ишлеринден узакълашкъаны» себебинден «темизлев комиссиясы» тарафындан бутюн вазифелеринден эндирилди. 1936 сенесининъ октябрь айында НКВД хадимлери тарафындан хапс олунып, 1938 сенеси «миллетчи»ликте ве «джасус»лыкъта къабаатланды ве къуршунгъа тизилди.

Ильк шиирлерини медреседе окъугъанда язды. Олардан базылары 1920-нджи сенелерининъ башында матбаа юзюни корьдилер. Бир сыра эсерлери о заманда чыкъкъан «Инкъилябий шиирлер» (1925), «Эдебий акъшам» (1929), «XV Октябрьге» (1932), «Юкселиш» (1932) киби эдебий топламларгъа кирдилер. «Омюрден орьнеклер» (несир эсерлер междмуасы, 1927), «Партизан Муратчыкъ» (несир, 1932), «Къатты адымле» (назм, 1932), «Гъорт-Гъорт тутулды» (несир, 1934), Сайлама эсерлер (назм ве несир, 1933) киби китаплары басылды. 1930-нджи сенелери муэллиф «Иш севдалары», «Бахарь джыйыны», «Памукъчы къызлар джыйыны» киби радиопьесалар яратты. Дж. Гъафарнынъ терджимесинде М. Горький, М.Е. Салтыков-Щедрин ве дигер классиклернинъ эсерлери къырымтатарджа нешир этилдилер. Бир оджа сыфатында мектеплер ичюн дерсликлер азырланмасында иштирак этти. Эдебият ве медениетимиз акъкъында бир чокъ макъалелери де беллидир.

34. **Добруджалы** — Мюстеджип Улькюсал. (Унсал Акъташлыдан // Багъчасарай. – 2010. – № 63-64).

35. **Дост** – Исмаил Гаспринский (1851 – 1914).

36. **Ёкъсул** — Абдуреим Алтанълы (1898 – 1976).

37. **Зырыбылдакъ** — Абдуреим Алтанълы (1898 – 1976).

38. **Индемез** — Амет Озенбашлы (1893 – 1958). Сеит Абдулла Озенбашлынынъ огълу. Къырымтатарларынынъ сиясий лидерлеринден бириси эди. 1915 сенеси Новороссия университетининъ медицина факультетине кирип окъуды. 1-нджи Къырымтатар Миллий Къурултайынынъ тешкилятында иштирак этти. Директория азасы оларакъ сайланды. 1921 сенесинден Тотайкой оджалар техникумынынъ директоры сыфатында чалышты. 1922-де Къырым devlet университетининъ медицина факультетини битирди. 1924 – 27 сенелери Къырым АССР малие наркомынынъ муавини вазифесинде булунды. 1928 сенеси ОГПУ тарафындан хапс олунып башта къуршун джезасына укюм этилди, сонъра исе джеза вастасы денъиштирилип 10 йылгъа шиддетли хапскъа огъратылып эмек лагерлерине ёлланылды. Дженк вакътында Къырымгъа къайтып фаль сиясий арекетте булунды. 1947 сенеси советлер режими тарафындан 25 йыл тюрьме хапсына огъратылгъан эди. Хасталыгъы себебинден 1955 сенеси тюрьмеден азат олунды. 1958-де Таджикистанда, Ленинабад шеэринде, вефат этти.

Сиясий фаалиети иле берабер бедий эдебиятнен де огъраша эди. Онынъ «Йыкъынтылар астында» (1917) пьесасы ве «Дюнюмизин джанлы левхалары» романындан парчасы (1997) матбаа юзюни корьдилер. «Чарлыкъ акимиетинде Къырым фаджиасы яхут татар хиджретлери» (1926) тарихий монографиясы ве бир сыра мукеммель макъалелери халкъымызнынъ маневий асабалыгъынынъ алтын фондуны тешкиль этмектелер.

39. **Керчли Мебсюсе** — Мамут Недим (1893 – 1938). Къарасувбазарда догъды. Ерли рушдиеде окъувыны битирген сонъ, 1909 сенеси джемиет-и-хайриенинъ ярдымы иле Тюркиеге окъумагъа ёлланылды. Анда Бурса шеэрининъ дарульмуаллимини битирди. 1914 сенесинден Берлинде

Икътисадият алий окъув юртунда окъуды. 1920 сенесинден Акъмесджитте нешир олунгъан «Енъи дюнья» газетасынынъ баш мухаррири вазифесинде булунды. Айны заманда «Янъы Чолпан» ве «Илери» дергилерининъ нешринде мухаррирлик япты. 1928 – 29-да Къырым АССР тасиль наркомы вазифесинде булунды. 1930 сенесинден Москвада ильмий хадим оларакъ чалышты. Советлер режими тарафындан «миллетчиликте» къабаатланып 1938 сенеси апрель 17 куню бир сыра дигер мунев-верлеримиз иле бераберликте къуршунгъа тизильди.

Тасиль, эдебият ве театримиз иле багълы бир чокъ макъалелеринен беллидир. «Кахр олсун джахиллик» (1924), «Шаркъ алами нечюн бу хала къалды» (1924), «Диль меселесинде бакъышлар денъишмели» (1926), «Къырымда енъи элифбе инкишафынынъ шимдики девринде вазифемиз» (1927), «Театр ишлеринде базы къусурларымыз» (1927), «Эдебий терджимеджилик хакъкъында бир къач сёз» (1928), «Эдебий тилимизде къулланылгъан араб сёзлерининъ имлясы» (1934) киби макъалелеринде миллий гуманитар ве ильмий-медений меселелерни айдынлатты. Уста бир терджимеджи сьфатында чешит сааларгъа багъышлангъан онларнен китапларны къырымтатар тилине чевирип нешир этти. Къырымтатар миллий театр ве эдебиятынынъ илерилемесине озь салмакълы иссесини къошты.

40. Кезлевли — Эшреф Шемъи-заде (1908 – 1978).

41. Кешфи Челеби — Осман Акъчокъракълы (1878 – 1938). Инкъиляптан эвель бу тахаллюс алтында «Терджиман» газетасы ве С.-Петербургда чыкъкъан «Мират» («Кузьгю») дергисинде муэллифнинъ бир къач макъалеси басылды.

42. Коксюер – Тахсин Ибраим Эфенди (1903 – 1972). Бу махляс алтында 1935 – 1937 сенелери арасында «Эмель»де дёрт шири басылды. Кендиси оджа, журналист ве языджи эди. 1920 – 1928 сенелери Романияда Меджидие медресесинде окъуды. 1930 сенеси нешир этильмеге башлагъан «Эмель» журналынынъ тешкилятчыларындан бириси эди. 1933 – 1952 йыллары Косътенджеде оджалыкъ этти. 1959 – 1965 сенелеринде исе Косътендженинъ бир мешхур лицейинде мемур вазифесинде булунды. (Саим Осман Караханнынъ малюматы).

43. Къарт-агъа — Исмаил бей Гаспринский (1851 – 1914).

44. Къыркъ Чолпан — Бекир Умеров (1900 – 1983). Кезлев больгеси Акъбаш коюнде догъды. Анасы Къыркъчолпанлы олгъаны ве кендиси де 1902 сенесинден анда яшагъаны себебинден о койнинъ адыны кендисине тахаллюс этип алды. 1914 – 1916 сенелери Багъчасарайда «Зынджырлы» медресесинде окъуп оны аля ишаретлернен битирди. 1916 – 1920 сенелери Къырымнынъ бир сыра койлеринде оджалыкъ этип юрьди. 1922 сенесинедже Кезлев больгесинде месуль ишлерде чалышты. Сонъра Багъчасарай, Ялта ве Алушта шеэрлеринде комсомол ве партия рехберлигинде булунды. Къырым комсомол тешкилятынынъ биринджи кятиби олды. 1924 сенеси XIII-нджи съезднинъ делегаты оларакъ сайланды. 1924 – 25 сс. Москвада КУТВ университетинде окъуп, айны заманда «Енъи дюнья» ве «Яш къуввет» газеталарында редколлегия азасы олды. 1926 – 28 сенелери Къырым обкомынынъ инструкторы, Акъяр партия комитетининъ секретари вазифесини эда этти. 1931 сенесинедже Москвада журналистика институтында окъуды. 1932 – 1935 сенелери Къырымда «Каракуль трести»нинъ директоры, 1936 сенесинден Москвада СССР «Главкаракуль» идаресинде инспектор вазифелеринде чалышты. Миллетчиликте къабаатланып 1936 сенеси ноябрь 2-де хапс олунды. 1954 сенеси тюрьмеден чыкъкъан сонъ, Самаркандда яшап, о ердеки «Билги» джемиетинде лекциялар окъуды. «Ленин байрагъы» газетасында ве «Йылдыз» журналында макъалелери басылды. Халкъымыз Къырымгъа къайтарылмасы ичюн миллий арекетте фааль иштирак этти. (Бекир Умеровнынъ торуны Лиля Сафа кызы Умерованынъ малюматы).

45. Къызылташ – Джафер Сейдамет (1889 – 1960). (Бакъынъыз: «Къырымэр»).

46. Къырымлы – Асан Абдулла огълу (1897 – 1939). Ялта больгеси Дерекойде догъды.

Омрюнинъ сонъ йылларында Истанбулда Тюркият институтынынъ кутюпханесинде мемур оларакъ чалышты. «Эмель» дергисинде онынъ «Адиль Гирай Султан» (1933), «Флетчере коре Къырым ханлыгъы» (1933), «Къырым тарихине даир нотлар» (Энъ эски заманлардан Гирайлар деврине къадар, 1934), «Вияна огюнде Къырым суварилери» (1935), «Таракъ тамгъанынъ эфсанеси» (1935) киби парчалары басылды.

47. Къырымлы Йигит — Эдиге Къырымал. (Унсал Акъташлыдан // Багъчасарай. – 2010. – № 63-64).

48. Къырымлы Йылмаз — Джафер Сейдамет. (Унсал Акъташлыдан // Багъчасарай. – 2010. – № 63-64).

49. **Къырымсар** — Али Кемал Кокгирай. (Унсал Акъташлыдан // Багъчасарай. – 2010. – № 63-64).

50. **Къырымэр** — Джафер Сейдамет (1889 – 1960). Ялта больгеси Къызыл-Таш коюнде догъды. Кендисинден гъайры хоранталарында даа беш бала бар эди. Беш яшыны толдурыр-толтурмаз койдеки къыз мектебине къатнамагъа башлады. Лякин бу ерде язы-сызы огретильмегени ичюн сонъунда башкъа мектепке авуштырылды. Аз муддеттен сонъ Акъмесджитке кондерилип Эюп эфенди адында бир тюрк оджасындан дерс алды. Эки йылдан Алушта, Гурзуф, Куркулет, Аутка киби кой мектеплеринде къырымтатарджа ве русча тасильден кечти. 1901 сенеси бабасы оны Истанбулгъа алып кетип «Нумюне-и-терахъкъи» мектебине кирсетти. Истанбулда окъуркен, о ердеки генч къырымлылар иле танышып яваш-яваш сиясий арекетке къошулды. 1911 сенеси Париждеки Сорбонна университетининъ хукъукъ шубесине кирип окъуды. Биринджи джихан савашы заманында, 1916 сенеси, белли бир муддет Петроград университетининъ хукъукъ шубесинде де окъуды. 1917 сенеси къурулгъан Къырымтатар Миллий Республикасынынъ ёлбашчыларындан бири олды. Къырымны большевиклер запт эткен сонъ, Тюркиеге кетти. 1920 – 1941 сенелери арасында советлернинъ къанлы режимине къаршы куреш алып барды. Озюнинъ «Эмель» дергисинде басылгъан макъалелеринде советлернинъ ве большевизмнинъ ич юзюни ачып косътерди. Миллий акъ-укъукъларны къорчалагъан халкъара «Прометей» тешкилятынынъ эсасчыларындан бири олды. Добруджа ве дигер виляетлерде яшагъан ватандашларымызны бирлештирмек, миллий-медений ишлерге янъыдан джан бермек ичюн тынмай огърашты. Алман дженки заманында (1941 – 45) Европада дагъыныкъ бир чокъ къырымтатар махбюслерининъ азат этильмесинен мешгъуль олды. Омрюнинъ сонъунадже энъ фааль суретте Къырым миллий давасында булунып, бутюн джихангъа намы кеткен сиясетчиге чеврильди. 1960 сенеси апрель 3-те Истанбулда вефат этти. Аяты девамында язгъан ве топлагъан зикъыймет материаллары Исмаил Отарнынъ архивинде сакъланмакътадыр.

Бедий иджатнен огърашмагъа генчлигинден авеси буюк эди. 1917 сенеси «Джын Мамбет» ве «Миллий дуйгъу» киби икяелери матбаа юзюни коръдилер. Сонъра «Унутылмаз козьяшлар» ве «Ислям ака» (1922) киби юксек бедиетке малик олгъан икяелерини язды.

Джафер Сейдамет «Йигирминджи асырда татар миллет-и-мазлумеси». (Истанбул. – 1910); «Къырым». (Варшава. – 1930); «Рус инкъилябы». (Истанбул. – 1930); «Гаспралы Исмаил-бей». (Истанбул. – 1934); «Мефкюре ве тюркчулик». (Истанбул. – 1934); «Рус тарихининъ инкъиляба, большевизме ве джихан инкъилябына сюрюкленмеси». (Истанбул. – 1948); «Совет джехэннеминде койлю ве ишчи дюзюми». (Истанбул. – 1948); «Нурлу къабирлер». (Истанбул. – 1991); «Базы хатыралар». (Истанбул. – 1993) киби китаплар ве бир чокъ эртарифлама мукеммель макъалелерининъ муэллифидир. Сонъ йыллары Истанбулда онынъ кунъделик дефтерлеринден даа бири дюнья юзюни коръгендир.

51. **М.Х.В.** – Мехмет Хаджы Вани. Бу криптотим иле 1937 сенеси «Эмель» дергисинде «Койде джума» шири басылды. Белли оджа ве языджы. Педагогика ве фольклор иле багълы бир сыра макъалелери басылды. «Коккозь баяр» драмасынынъ муэллифидир.

52. **Маади** — Решит Медиев (1881 – 1912).

53. **М. Алач** — Сабри Арыкъан. (Унсал Акъташлыдан // Багъчасарай. – 2010. – № 63-64)

54. **Маленький Мулла** — Исмаил бей Гаспринский (1851 – 1914).

55. **Мангъытлы** — Таир Усеин (1911 – 1942).

56. **Молла Аббас** — Исмаил бей Гаспринский (1851 – 1914).

57. **М.Р.** — Мидат Рефатов («Миллет» газетасында растлангъан криптотимлерден).

58. **Мусульманин** — Исмаил бей Гаспринский (1851 – 1914).

59. **Мыкъ** — Мустафа Къуртий (1881 – 1957). (Бакъынъыз: Берке).

60. **М.Я.** — Мурат Якъубогълу. (Унсал Акъташлыдан // Багъчасарай. – 2010. – № 63-64).

61. **Озыкъырым** — Исмаил Отар. (Унсал Акъташлыдан // Багъчасарай. – 2010. – № 63-64).

62. **Омеров** – Тевфик Бояджиев (1900-1938). (Инф. А.С. Айвазов. – «Послед. рукопись». – С.85).

63. **О.О.** — Сабри Арыкъан. (Унсал Акъташлыдан // Багъчасарай. – 2010. – № 63-64).

64. **Орлу** — Селим Ортай. (Унсал Акъташлыдан // Багъчасарай. – 2010. – № 63-64).

65. **Орлы А.** — Амет Мефаев (1917 — 1976).

66. **Рахмий** — Абдураман Къадри-заде (1876 – 1938).

67. **Сагъыш** — Мемет Ниязий (1878 – 1931). 1878 сенеси Добруджанынъ Ашчылар коюнде Къырымдан кочъкен хорантада догъды. Ана-бабасы ве койдешлерининъ къальплериндеки сызынты ве аджы асретлик дуйгъуларынен ашланып осьти. Башлангъыч мектеп ве рушдиени битирген сонъ,

1898 сенеси Къырымгъа келип бир сене девамында бу ерде оджалыкъ этти. Сонъра бир йыл Тюркиеде дарульмуаллиминде окъуды. 1900 сенеси кене Къырымгъа келип оджалыгъыны девам этеджек олды. Лякин чар охранкалары бунъа изин бермейип, генч оджаны Къырымдан кенар эттилер. 1904 сенеси Мемет Ниязий Сафие адлы ханымгъа эвленип Добруджа виляетинде оджалыкъ ишини девам этти. 1910 – 12 сенелери ичинде «Добруджа садасы» ве «Тешвикъ» газеталарынынъ мухаррири оларакъ чалышты. 1914 сенеси Меджидие шеэрини кочип, мындаки мусульман семинарында тюркче тиль ве эдебият оджасы вазифесинде булунды. 1918 сенеси Къырымтатар Миллий Парламентосынынъ давети узьре, Акъмесджитке келип «Хакъ сес» газетасында чалышты. Шу вакъытлары бир ара «Зынджырлы медресеси»нде мудеррислик де япты. Русиеде ватандашлар дженки къайнамасы себебинден кене Романиягъа къайтты.

1931 сенеси ноябрьнинъ 29-нджи куню 53 яшында вефат этти.

68. Садырлы – Алим Фетислямов (1905 – 1966).

69. Салет — Исмаил Салетдин (1875 – 1943). Мешхур чынъджи Арпийнинъ торуныдыр. Кендиси де халкъымызнынъ белли кедайы. Яраткъан эсерлери «Эдебият ве культура» журналында, «Къызыл Къырым» газетасында, 1938 сенеси нешир этильген «Бахтлы халкънынъ шень йырлары», «Азат Къырым» (1940) джыйынтыкъларында басылдылар. 1938 сенеси Къырым бою кечирильген йыр конкурсында «Не гузель яраша» адлы парчасынен экинджи ерни къазанды.

70. Сойсал – Абдулла Зихни (1905 – 1983). Керчь дживарындаки койлерден биринде догъды. Алий тасильни Истанбулда алды. Сонъра Польшада Краков университетининъ тарих факультетини битирди. 1933 сенеси анда докторлыкъ диссертациясыны къорчалады. Айны университетте ве Варшава университетининъ Шаркъ институтында чалышты. Сиясий меселелерде фааль иштирак этти. Дженктен сонъ бир къач сенелер Алманияда миллий меселелернен огърашты. 1955 сенесинден омрю Истанбулда кечти. 1930-нджи сенелери Къырым тарихинен багълы онларнен мукемел араштырмалары «Эмель» дергисинде басылды. 1939 сенеси Варшавада Сойсалнынъ лехдже «Ян Казимир деврине аит весикъалар» адлы 104 саифели китабы нешир этильди. Китапта Къырым ханларынынъ Лех къыралларына ёллагъан 54 ярлыгъы лех тилине чеврилип берильмекте.

71. Сормакеч – Абдулла Лятиф-заде (1890 – 1938). Бу тахаллюс алтында 1926 сенеси «Илери»де муэллифининъ «Хаят ве дуйгъу» ширири басылгъандыр.

А. Лятиф-заде Акъмесджитте догъды. 1909 – 1910 сенелери арасында алты ай Истанбулда идадиеде (орта мектепте) окъуды. Бабасынынъ вефаты себебинден кене Къырымгъа къайтты. Оджа оларакъ чалышты. Бир къач сене Уфада «Галия» медресесинде окъуды. 1917 сенеси Къурултайгъа аза оларакъ сечильди. 1918 сенеси Миллий Директориянынъ тасиль болюгинде ве 1920-нджи сенелери Тасиль наркомында чалышты. 1928 – 1931 сенелери Ленинградда Санат академиясында окъуды. Сонъра Москвада Шаркъ халкълары ильмий-араштырма институтынынъ аспирантурасыны битирди. 1935 сенесинден башлап Къырым педагогика институтында доцент оларакъ чалышты. 1937 сенеси апрель 28-де хапс этилип 1938 сенеси апрель 17-де къуршунгъа тизильди.

«Хаял – омюр» адлы биринджи манзумеси 1910 сенеси Тюркиеде окъугъан вакъытта басылды. «Янъы саз» адлы шиирлер топламы 1928 сенеси Акъмесджитте нешир этильди.

72. Сыдкъий (Ч.з.Б. Сыдкъий) — Бекир Чобан-заде (1893 – 1938).

73. Сюкютий – Абдураим Эфендиев (1885 – 1951). Къырымда Судакъ районынынъ Отуз коюнде догъды. 1908-10 сенелери Истанбулда окъуркен, сиясий аркетлерде иштирак этти. «Ватан» джемиетине аза сечильди. Шу сенелери «Къырымтатар Талебе Джемиети»нинъ къурулушында фааль иштирак этти. Джафер Сейдаметнен берабер Къырымда диний идаренинъ исляхы (реформасы), вакъыфлар идаресининъ эльге алынмасы, медреселер исляхы мевзуларында беяннамелер («листовкалар») язды. Булар гизли шекильде Къырымгъа еткизилип халкъ арасында даркъатыла эди.

1911 сенеси Сюкютий Парижде кетти. Бу ерде Сорбонна университетининъ тарих ве эдебият факультетине кирмек ичюн азырланды. Ригьер мюэссисесинде франсызджадан хусусий дерслер алды. Маддий дурумыны эйилештирмек ичюн белли бир муддет Париждеки эджанелернинъ (аптекаларнынъ) биринде чалышты.

Парижде Ecole pratique commerce (коммерциянынъ практик мектеби) ве Business college (бизнес колледжини) битиргенинен гъайры, Сорбоннанынъ музыка болюгинде окъуды. Къырымгъа къайткъан сонъ, эдебий фаалиетке берилип терджимеджилик иле огърашты.

1917 сенеси I-нджи Къырымтатар Миллий Къурултайынынъ эм тешкилятчиси, эм де иштиракчиси сыфатында буюк фаалиет косьтерди. Алты ай девамында Акъмесджитте Мусульман Иджра Комитесинде хазинедар сыфатында чалышты.

16.03.1928-де хапс этильди. ОГПУнынъ 17. 12. 1928 сенесиндеки укюмкъарарынен Миллий фырка азасы сыфатында «тербиевий эмек» лагеринде 5 сене тутукъланмакъ джезасына укюм этильди. Джеза муддети толгъан сонъ, ОГПУ Коллегиясынынъ укюмкъарары иле март 10, 1933 сенеси Къазахстангъа сюрдюню олунды.

1940 сенеси хапслардан ве меджбурий «поселения»лардан къуртулып энди Озбекистандан Къырымгъа къайтты. 1944 сенеси майыста бутюн миллетинен берабер сюрдюнюге огърады. 1945 сенесининъ майыс айында исе, кене хапс олунып тюрьмеге къапатылды, ве 1951 сенеси Бостандыкъ тюрьмесинде вефат этти.

74. Танабайлы В. — Акъмолла Веисов (1898 – 1947). Кезлев больгеси Танабай коюнде догъды. Илк тасилини ерли мектепте ала. 1920-нджи сенелерининъ орталарында Тотайкой тербие техникумында окъуй. 1929 сенеси Баку университетининъ филология факультетини битире. Акъмесджитте къырымтатар нумюне-теджрибе мектебинде ана тили оджасы сыфатында чалыша. 1937 сенеси апрель 28-де НКВД хадимлери тарафындан якъаланып дефаларджа соргъуларгъа огъратыла. 1938 сенеси ноябрь 2-де «инкъиялкъа къаршы миллетчи тешкилятынынъ иштиракчиси» сыфатында ве Б. Чобан-заднен алякъадар олгъанында къабаатланып 10 йылгъа тюрьмеге быракъыла. 1941 сенеси кенди ишини янъыдан бакъылмасы ве реабилитациясы ичюн советлернинъ Алий Махкеме органларына мураджаатта булунса да, аризасы ред этиле. 1947 сенеси Къазахстанда тюрьмеден чыкъкъанынен, шу ерде къазагъа огърап эляк ола. Бераберликте тюрьмеде яткъан махбюслернинъ язгъанларына коре, бу «къазаны» аселет азырлагъан экенлер.

1920 ве 1930 сенелери къырымтатар матбуатында Танабайлынынъ миллий ве медений меселелеримизге багъышлангъан бир сыра макъалелери басылды. «Кой хатрелери» (1926), «Той куньлери» (1927) киби икяелери беллидир.

75. Таныш — Сеит-Асан Измайлов. Дженктен эвель Къырымнынъ Ички больгесинде яшады. Шимдигедже дженктен эвельки матбуатта онынъ мезкюр тахаллюс алтында басылгъан ялынъыз бир макъалесини растладыкъ.

76. Татарин — Исмаил бей Гаспринский (1851 – 1914).

77. Ташлыбойлу — Якъуп Мусанниф (1900 – 1938). (Бакъынъыз: Айсерезли).

78. Текин — Мюстеджип Улькюсал. (Унсал Акъташлыдан // Багъчасарай. – 2010. – № 63-64).

79. Темирчили — Керим Токътар. (Унсал Акъташлыдан // Багъчасарай. – 2010. – № 63-64).

80. Тимурджан (Темурджан) — Абибулла Одабаш (1891 – 1938).

81. Тикташлы — Юсуф Болат (1909 – 1986).

82. Тиктель — Абдулла Дерменджи (1905 – 1976).

83. Тиктиль — Якъуп Мусанниф (1900 – 1938). (Бакъынъыз: Айсерезли).

84. Токътамаз – Али Осман (1876 – 1952). Добруджалы къырымтатар шаири. (Малюмат: «Йылдыз». – 2012. – № 3. – С. 59 – 67. Аилевий фотосы да булунмакъта).

85. Тонгъуч — Исмаил Отар. (Унсал Акъташлыдан // Багъчасарай. – 2010. – № 63-64).

86. Тотманлы — Бекир Акъджар. (Унсал Акъташлыдан // Багъчасарай. – 2010. – № 63-64).

87. Тюйревич — Мемет Нузет (1888 – 1934). Кезлеве дживарындаки Айдаргъазы коюнде догъды. Башлангъыч тасилини кой эльтисинден (имамнынъ къарысындан) алды. Даа яш чагъында анасындан оксюз къалды. 1897 сенесинден Кезлеве медресесинде ве 1900 сенесинден Багъчасарайда «Зынджырлы медресесинде» окъуды. О ерде И. Леманов киби буюк оджаларнынъ къолунда тасиль алды. 1905 сенеси сеяхаткъа чыкъып Русиенинъ бир чокъ ерлерини зиярет этти. 1909-10 сенелери Русиедеки къара реакция девринде чар охранкаларындан къачынып Уфагъа кетти ве андаки «Галия» медресесинде тасилини девам этти. Сонъ вакъытлары тапылгъан базы архив материалларына коре, шаир 1920 сенелерининъ сонъунда Акъяр больгеси Байдар коюнинъ мектебинде, сонъра Коклуз коюнде оджалыкъ япкъан. Шу сенелери кендисининъ базы койдешлери тарафындан тазъыйкъкъа огъратылгъан. 1934 сенеси майыс башында Янджу коюне тойгъа чагъыртылды. Тойда ярамай олып Кок-Козъ хастаханесине еткизиле. Ама оны къуртарып оламайлар. 1934 сенеси майыс 4 куню Кок-Козъ хастаханесинде вефат этти.

М. Нузетнинъ илк шири 1912 сенеси «Терджиман» газетинде нешир олунды. Яратыджылыгъынынъ энъ гуръ деври 1920-нджи сенелери эди. Шиирлеринде дигер бедий васталар иле берабер фольлорымызнынъ зенгинлигини кениш суретте ишлете бильди.

Онынъ бу куньгедже сакъланып къалгъан эльязмалары иджады иле багълы бир чокъ муреккеп меселелерни чезмеге ярдым этмектелер. М. Нузет шириеттен гъайры, истидатлы къалемини несир жанрында да сынап «Бахтсыз хоранта» (1914), «Селим сохта» киби икяелер язды.

88. Улькюсал – Мустеджип Хаджы Фазыл (1899 – 1996). Белли кырымтатар сиясетчиси ве языджысы. Добруджанынъ Азаплар коюнде догъды. Истанбулда ве Меджидие медресесинде тасиль алды. 1918 – 20 сс. Кырымда Фоти-Салада оджалыкъ япты. Большевиклер заманында Тюркиеге кетмеге меджбур олды. Полатлы шеэрининъ янында олгъан Кыра-Явшан коюнде оджалыгъыны девам этти. 1922-ден башлап Романияда юксек тасилине башлады. 1930 – 1940 сенелеринде «Эмель» меджмуасыны чыкъарды ве Добруджадаки кырымтатар медений меркезлеринде тешкилий ишлер иле огърашты. 1960 – 1986 сенелеринде Тюркиедеки Кырым Миллий Меркезиндеки башкъанлыгъы иле берабер «Эмель» дергисининъ нешри иле огърашты. Сенелер девамында «Эмель»де онынъ 225 макъалеси, 123 шири, 60 якъын терджимеси басылгъандыр.

89. Умби — Умер Ипчи (Умер Бекир Ипчи) (1897 – 1955).

90. Умер – Умер Ипчи (1897 – 1955). Бу адынен 1920-нджи сенелери «Енъи дюнья» газетасында театримиз акъкъында бир къач хаберлери басылгъан эди.

91. У.С. — Умер Сами Арбатлы (1881 – 1951). (Бакъынъыз: Арбатлы).

92. Файдасыз — Номан Челебиджихан (1885 – 1918). (Бу тахаллюсни Челебиджихан 1912 сенеси «Къарылгъачлар дуасы» икяесини нешир эткенде къулланды. (Икяе «Яш татар язылары» топламында Истанбулда басылды).

93. Фахри — Амет Озенбашлы (1893 – 1957). (Бу тахаллюс «Азат Кырым» /1942 – 1944/ газетасында растлана. Бакъынъыз: «Индемез»).

94. Фирдевс — Исмаил Керимович Керимджанов (1888 – 1937). Белли кырымтатар сиясетчиси. Акъмесджитте догъды. Зенааты боюнджа оджа эди. Франсыз, немсе ве итальян тиллеринде сербест къонуша эди. 1906 сенеси Акъмесджиттеки оджалар семинариясыны аля ишаретлернен битирип оджалыкъ япып юрьди. Чар акиметине къаршы аркетлери ичюн 1913 сенеси оджалыкъ фаа-лиетине ясакъ этилип Алуштадан сюргюн олунды. Бир къач сенелер четэллерде булунды. 1917 сенесинден башлап Москвада яшады. 1918 – 1919 сенелери советлернинъ укюметинде буюк макъамларда, шу джумледе тыш ишлер бакъаны ве ЦИК секретари вазифелеринде олды. 1919 – 1920 сенелери Кызанда партия ишлеринде чалышты. 1920 сенесининъ ноябрь айында Кырым укюметинде тасиль болюгининъ мудирини, сонъра адлие наркомы вазифесинде чалышты. 1926 сенесинден Москвада чешит партия ишлеринде булунды. 1929 сенеси август айында ВКП(б) ЦКК партколлегиясында партия сафларындан чыкъарылды. 1930 сенеси къуршун джезасына укюм этильсе де, сонъундан 10 йыл каторгагъа деньштирильди. Соловецк лагеринде махбюслер арасында советлернинъ шовинистик сиясетине къаршы агитация алып барды. Ве шунынъ ичюн лагерь начальнигининъ доносына бинаэн кене къуршун джезасына укюм этилип 1937 сенеси октябрь 27-де къуршунланды.

95. Х.О. — Хабибулла (Абибулла) Одабаш (1891 – 1938).

96. Х.С. — Хасан Сабри (Асан Сабри) Айвазов (1878 – 1938). Бу криптоним иле «Миллет», «Енъи дюнья» ве дигер арап языларыле чыкъкъан газеталарда муэллифининъ сиясий макъалелери басылды).

97. Х.Ч. — Халиль Чапчакъчы (1889 – ?). I-нджи кырымтатар Кырултайы заманында къадын делегатлары иле багълы бир макъалеси («Голос татар».—1917. – ноябрь 26) ишбу криптоним алтында кечмектедир. Х. Чапчакъчы 1889 сенеси Аутка коюнде догъды. 1909 – 1912 сенелери Акъмесджитте М.А. Волошин гимназиясында окъуды. Сонъра Одессадаки Новороссия университетининъ тыб факультетине кирди. 1917 сенеси Кырым Мусульман Иджра Комитетининъ азасы ве I-нджи кырымтатар Кырултайынынъ делегаты оларакъ сайлангъан эди. 1921 – 1928 сенелери ичинде Кырым сагълыкъсакълав наркоматынынъ реиси олды. 1928 сенеси «Миллий фыркъа иши» боюнджа къабаатланып къуршун джезасына махкъом этильди. 1931 сенеси ОГПУ коллегиясы тарафындан къуршун джезасы 10 йыл шиддетли хапс иле деньштирильди. (Муэллиф акъкъындаки малюмат Эльдар Сеитбекировнынъдыр).

98. Хазрет – Асан Сабри Айвазов (1878 – 1938). Бу тахаллюс иле 1934 сенеси Джафер Сейдамет адына язгъан эки мектюби булунмакъта.

99. Чатырталы — Абибулла Одабаш (1891 – 1938). (Бакъынъыз: «Тимурджан»).

100. Челеби-заде Айдар Гъазы — Мемет Нузет (1888 – 1934).

101. Чиркий — Абдураман Кыадри-заде (1876 – 1938). Тавдаир коюнде муфти Абдулькерим эфендининъ хорантасында догъды. Озь коюнунъ башлангъыч мектеби ве медресесинде окъуды. Арабча ве фарсиджени мукеммель огренди. Бир къач вакъыттан Тавдаир медресесининъ мудерриси олды. 1920 сенелери «Енъи дюнья» газетинде чалышты. Хасталыгъы себебинден 1930 сенелери иштен чыкъты. 1938 сенеси август айында вефат этти.

Биринджи шиирлери 1917 сенеси «Миллет» газетасында корюнди. Чокъусы эсерлери «Козьайдын» дергисинде басылып халкъ агъыз яратыджылыгынынъ боллугъынен айрылып турмакъталар. «Огютчининъ енъи огютлери» (1927), «Къарт къызнынъ тюшонджелери» (1928), «Чыркъ-мыркъмы, мыркъ-чыркъмы?» (1928), «Къардашчасына бир огют» (1928), «Юлма бе яху!» (1928), «Койлю ве ыргъат» (1929) киби шиирлери окъув дерсликлерине кирдилер.

А. Къадри-заде къырымтатар эдебиятында терджимеджи оларакъ да беллидир. Э. Золянынъ «Пара» (1930), М. Шолоховнынъ «Акътарылгъан къыртышлар» (1934) киби эсерлерини чевирип нешир этти.

А. Къадри-заденинъ 1897 сенеси башлагъан «Кунъделиги» ве диггер эльязмалары бугунде И. Гаспринский адына кутюпханеде сакъланмакъта.

102. Чолпан – Таир Усеин (Инф.: «Илери».-1929. – № 16 (51).

103. Чонгъарлы – Абляй Шамиль (1900 – 1942).

104. Чорабатыр – Джемиль Керменчикли (1891 – 1942). Бу тахаллюс алтында Дж. Керменчиклининъ 1920 сенеси Истанбулда нешир этильген «Кок китап» меджмуасында бир къач парчасы басылды. Сонъундан, яни 1930-нджы сенелери, «Эмель» дергисинде бу тахаллюс алтында романиялы дигер бир шаир де шиирлерини бастыргъандыр.

105. Чорабатыр — Рашит Ашкъи Озькъырым (1893 – 1969). (Унсал Акъташлыдан // Багъчасарай. – 2010. – № 63-64; Йылдыз. – 2012.-№ 3. – С. 59).

106. Дж.-эфенди — Джелял Меинов (1881 – 1938). Багъчасарайда догъды. 1900 сенеси Акъмесджит дарульмуаллимин мектебинин битирип Багъчасарай рус – мусульман мектебинде дёрт сене къадар экинджи оджа сыфатында чалышты. 1906 сенеси 8 сыныфлыкъ Кефе идадисини (гимназиясыны) экстерн шеклинде битирип Новороссийск университетининъ укъукъ шубесине кирди. 1910 сенесинден башлап Багъчасарайдаки «Земское училище»синде рус тили дерслерини берди. Укъукъшнас оларакъ адамлар арасындаки шахсий даваларнынъ чезильмесине ярдымджи олды. Биринджи Къурултай ве ондан сонъки девирде миллий арекетте фааль иштирак этти. 1922 сенеси Крым ЦИК азасы оларакъ сайланды. 1920 сенелерининъ орталарындан башлап Къырымтатар девлет театрининъ баш режиссёры ве айны заманда адлие наркомы оларакъ чалышты. 1927 сенеси «Илери» дергисининъ янында тешкиль этильген «Къырымтатар язджылары бирлиги»не реислик япты. 1928 сенеси «миллетчи»ликте къабаатланып хапс этильди ве Озьбекистан виляетине сюрдюн олунды. Базы шаатларнынъ хатырлавларына коре, Джелял Меинов 1930-нджы сенелери Ташкентте озьбек театринде чалышып театр техникумында дерс берген. Маннон Уйгъур ве Чолпан киби озьбек эхиллерининъ буюк урьметинде олгъан.

Бедий эдебияткъа генчлигинден авес эди. XIX асырнынъ сонъу ве XX асырнынъ башында бир чокъ пьесаларны къырымтатар сахнасы ичюн ишледи. Кенди тарафындан язгъан бир сыра драма эсерлери, шу джумледе «Къан къарышты» (1926), «Койде яшайыш» (1928) пьесалары, озь вакътында Къырымтатар девлет театри тарафындан сахналаштырылгъан эди.

107. Джавтобели — Зиядин Менлиазиз (1905 – 1991).

108. Джаит Халиф — Асан Сабри Айвазов (1878 – 1938).

109. Джаманакълы — Керим Решидов (1905 – 1966).

110. Джарлы — Шевкъи Бекторе (1888 – 1961).

111. Шихап Незихи — Джафер Сейдамет (1889 – 1960). (Бакъынъыз: Къырымэр). «Шихап» («Акъар йылдыз») тахаллюсини даа бир къырым муэллифи къулангъан эди. 1927 сенеси Къарасувбазарда нешир этильген Д. Кайгородовнынъ «Ольдюрлен къушчукъ» икяесининъ мютерджими де кенди тахаллюсини «А. Шихап» оларакъ бере.

112. Ыргъат — Халиль Джемиль-огълу Къадыр (1905 – 1945).

113. Эдиге Къырымал — Шинкевич. (Польша татарларындан. 1941 – 45 сс. немсе дженкинде къырымтатар эсирлерининъ менфаатларыны къорчалагъан ве миллий девлетчилигимиз ёлунда куреш алып баргъан эди. 1950-нджы сенелери Германияда докторлыкъ диссертациясыны къорчалады. Мюстеджип Улькюсалнынъ «Къырым ёлунда бир омюр» китабында муэллиф акъкъында тафсилатлыджа малюмат булунмакъта /Анкара, 1999/. Тимур Нияверогълу Къуршутловнынъ малюматы.

114. Эски-Къырымлы — Абдураман Къадри-заде (1876 – 1938). Ишбу тахаллюс алтында муэллифининъ «Керменчиклие назире» шиيري «Миллет» газетасында басылгъандыр /1918. – № 158/. Таир Нуреддин огълу Кирымнинъ малюматы.

115. Ю.Б. – Юсуф Болат (1909 – 1986). («Къызыл Къырым» газетиндеки базы макъалелеринде къулангъан криптонимлери)

116. Юсуф – Юсуф Болат (1909 – 1986). Бу тахаллюс алтында 1930-нджы сенелери «Яш куввет» газетасында яызджынынъ бир къач парчасы басылгъандыр.

117. Ялыбойлу — Абдулла Дерменджи (1905 – 1976).

* * *

Тахаллюс ве криптонимлер сырасыны азырлагъанда, базы адисе ве фактларны къыясламакъ яхут тасдыкъламакъ ичюн бойле менбалардан да файдаландыкъ:

1. *Алядин Ш.* Юксек хызмет. Ташкент: Гъафур Гъулам адына эдебият ве санат нешрияты. – 1983. – 208 с.

2. *Урсу Д.П.* Деятели крымскотатарской культуры (1921 – 1944 гг.). Симферополь: Доля. – 1999. – 240 с.

3. *Къырымлы Х.* Къырымтатарларында миллий кимлик ве миллий харекетлер (1905 – 1916). Анкара: Тюрк тарих къурумы басымэви. – 1996. – 313 с.

4. *Дерменджи А., Балич А., Бекиров Дж.* Эдебият хрестоматиясы. Ташкент: Укъитувчи. – 1971. – 432 с.

5. *Музафаров Р.И.* Крымскотатарская Энциклопедия. В двух частях. Симферополь: Ватан. – 1993. – 835 с.

6. *Керимова С.* Страницы истории крымскотатарского довоенного театра и драматургии. Симферополь: Доля. – 2002. – 192 с.

7. *Къуртнезир З.* Къырымтатар эдиплери. Акъмесджит: Таврия. – 2000. – 224 с.

8. *Фазыл Р., Нагаев С.* Къырымтатар эдебиятынынъ тарихы. Акъмесджит: Къырым-девокъувпеднешир. – 2001. – 640 с.